

en anmodning til Rentekammeret om å få meddelelse om de opplysninger om almenningene og andre offentlige skoger som det måtte være i besiddelse av. Rentekammeret svarte at det ikke var i besiddelse av så godt som nogen opplysning om almenningene utover hvad der fantes i matrikuleringsprotokollene av 1723 (Aubert, Bidrag, bl. a. s. 28). Det foreligger heller ikke noget om at skog- og sagbrukskommissjonen for Østerdalens vedkommende har fått andre opplysninger enn de som fremgikk av matrikuleringsprotokollene og som er gjengitt ovenfor.

I 1737 gav Rentekammeret ordre til fogdene, bl. a. i Akershus stift om å skaffe opplysninger om de benefiserte gårders skoger, almenninger og offentlige skoger, deres grenser, utstrekning, tilstand m. v. (Aubert, Bidrag, s. 44). Ifoged Christian Juels innberetning av 1. februar 1738 er under Elverum og Åmot nevnt de samme almenninger som var opført i matrikkelen 1723, nemlig almenningene ved Osen og Almennings-Atnedalen. Forsåvidt Tynset prestegjeld angår, er «Tousingelvns fiskeri udi almindingen» omtalt i innberetningen, men forøvrig heter det i denne at fogden ikke hadde fått nogen underretning om utstrekningen av det som på denne tid holdtes for almenning i Tynset prestegjeld. Fogden lovet imidlertid å sende inn nærmere underretning og forklaring herom når han hadde vært på stedet. Foged Juels innberetning av 1. februar 1738 er omtalt i dok. 44 s. 117 og hos Aubert s. 53—54. Under arbeidet med å forberede påkjennelsen av feltet har kommissjonen tilveiebragt en fullstendig avskrift av innberetningen med den fortegnelse over kongens og de benefiserte gårder m. v. som var bilag til den (fremlagt som dok. 279—280).

Hvorvidt foged Juel har avgitt en slik nærmere forklaring som bebudet i innberetningen av 1738, har man ingen opplysning om, forsåvidt det ikke er denne forklaring som foreligger i det gårdemantall som han i 1739 har utarbeidet for Solør, Odalen og Østerdalens fogderi (dok. 241 og 282—283). Dette gårdemantall betegner sig som en fullstendig fortegnelse over gårdene i hvert prestegjeld, med forklaring bl. a. om «hvilke gårde som tilhører hans Majt^s eller beneficeret til een eller anden» og «om nogen kongelige almindingskove findes». Fortegnelsen har en særskilt rubrikk med overskrift «kongl. almindingskove». I denne rubrikk er for Elverum hovedsogn opført som kongen tilhørende almenningen ved Osen sjø og fiskeriet i Osen. For Trysil anneks er rubrikken ubeskrevet. I Åmot hovedsogn er opført som kongens eiendom almenningen ved Osen og fiskeriet i denne sjø, og i Elvedalens anneks (Stor-elvedalen) Almennings-Atnedalen. Under Rendalens anneks er intet anmerket under overskriften kongelige almenningsskoger. For Lillelvedalens anneks (det nuværende Alvdal og en del av Foldalen) er det anført at «een miil fra bøyden på den vestre siide af Glommen elv holdes for bøyde alminding (uthevet her) til Gulbrandsdalen imodstøder». For Tynset hovedsogn heter det: «Udmarcken til Tønset hovedsogn holdes for bøyde alminding (uthevet her) hvor der hugges sætved og brendes kull til Røraas kaaberverck samt der underliggende Tolgens smeltehytte». Den samme anførsel er gjort ved Tyldalens anneks, «Vingelens prestegjeld» (Vingelen og Tolga sogn) og Dalsbygdens anneks. Under Kvikne er det på tilsvarende måte anført at utmarken holdes for bygdealmenning «hvor hugges sætved og brendes kull til Qvægne Kaaberverck ved Indset smeltehytte», og under Inset anneks: «Udmarcken holdes for bøyde alminding ligesom på Qvægne».

I forbindelse med de foranstaltninger som i 1750-årene blev truffet for å fremme rydningsverket i Norge sendte Rentekammeret den 7. april 1753 en cirkulærskrivelse til samtlige amtmenn sønnenfjells om å sende inn fortegnelse over almenningene og «andre til rydning bekvemme steder». Da opplysninger om almenningene bare kom inn fra et par amtmenn, sendte Rentekammeret den 3. april 1756 en skrivelse til fogdene med anmodning om uten opphold å sende underretning om «alle de almenninger og deres skove» som fantes i fogderiet. Samme år blev det gitt ordre til at almenningene skulde fredlyses og at det skulde optas tingsvidner om ulovlig hugst (Tank: Om betydningen av ordet bygdealmenning, s. 14—15). I henhold til denne ordre lot foged Ruus i Østerdalen fredlyse almenningene på tingene i 1756 (dok. 49 s. 66—67), men det foreligger ingen opplysning om at han etterkom pålegget om

å sende «underretning» om almenningene (Tank, 1. c. s. 18). Heller ikke foreligger det noget om at fogden lot opta tingsvidne om hvad der måtte være hugget i almenningene. Derimot vet vi at han høsten 1756, foranlediget ved Rentekammerets antegnelser til fogedregnskappene, gjennom tingsvidner søkte opplysning om hvad der fantes av engeslåtter «udi sådanne stæder der enten er eller holdes for at være hans Maj.^{tt.} alminding». For Tynset, Tolga og Kvikne prestegjeld blev tingsvidnet holdt i desember 1756 (dok. 45 nr. 38), og her blev en rekke bygsesdler på engeslåtter forevist. Almuen erklærte imidlertid at de steder som bygsesdlerne lød på, var «deres egen eiendom og ei i almindingen beliggende». Om dette tingsvidne henvises forøvrig til fremstillingen i neste avsnitt av engeslåttenes og slåttebygslingenes historie.

Den 24. februar 1759 skrev Rentekammeret til amtmannen i Oplands amt (dok. 45 nr. 39) at det hadde bragt i erfaring «at for endeel sogner udi Norge almindingene er borte og under visse gaarde indtagne». Rentekammeret anmodet derfor amtmannen om å tilveiebringe ekstrakter av tinglyste bygsel- og bevillingssedler som siden 1700 var utferdiget på «fæbeed, høe-slaatter, sættere eller udi andre maader udi almindingerne». Det skulde dras omsorg for at «disse almindinger, som een og anden sig formedelst hævds brug har vildet tilholde, kunde komme tilbage og blive alminding», og underretning skulde sendes til Rentekammeret om «hvilke almindinger der endnu bør være». Det foreligger imidlertid intet om at denne ordre har gitt anledning til nogen forføining eller innberetning fra amtmannens side.

Det yngre Generalforstamt, som blev oprettet i 1760, sendte i januar 1761 en sirkulærskrivelse til amtmennene for å skaffe sig kunnskap om almenningene. Noget svar fra amtmannen i Oplands amt på denne skrivelse kjennes imidlertid ikke (Tank, Bygdealmenning, s. 19).

Som nevnt i et tidligere avsnitt (V, 2) skrev Generalforstamtet i 1766 til skoginspektør Hummel, hvis distrikt omfattet Røros kobberverks sirkumferens, med anmodning om bl. a. å avgi erklæring om hvorvidt Tolgens kronskog var kongelig almenning eller privat eiendom (dok. 284). I den samme skrivelse blev Hummel anmodet om å innberette om han holdt for kongealmenninger eller private eiendommer Brydalen, Værdalen og Spekedalen, Sølendalen og strekningene på begge sider av Femundsjøen. Hvad Hummel i skrivelse av 12. desember 1766 (dok. 285) svarte på det spørsmål som gjaldt Tolgens kronskog, er tidligere omtalt. Om de øvrige strekningers karakter av kongealmenning eller privateiendom uttalte han: «Værdalen som ligger en god halv mil fra Tyldals annexes beboere og er av ingen betydenhed, holdes her af allé for privat eiendom. Bryedal og Speckådalen som ere 2de små tverdaler som løber tilsammen og ere 1 mil fra Tyldalen, bliver og af bønderne i høyeste grad påstået at være privat eiendom, men såvel i Brye- som Speckådalen befindes bøkelslåtter; når jeg nu spørger bønderne hvorfor de har bøklet de udi Brye- og Speckådalen beliggende engeslåtter, når skoven skal være deres eiendom, da foregiver de, at dem har været nødsaget dertil, hvis de ikke skulde have mistet deres udi mange år brugte eiendoms engeslåtter; thi det var ikke rart (sige de) at i førstningen da bøkelen kom på gang her (:formedelst folkenes tiltagelse:) at nogle avindsyge sneg sig til at få bortbøklet engeslåtter som vi og vore forfædre har haft i hæfd og brug fra mange mands minde, så jeg ved ikke hvad jeg skal holde Brye- og Speckådalen for; den eneste grund jeg har haft at påstå at Brye- og Speckådalen skal være kongens alminding, er at en deel engeslåtter som ligger derudi ere bøkledede. — Sulnedalen, med alle de omkring Femundsøen beliggende skove holder jeg tillige med Tønsæt og Tolgens præstegjælds almuer for kongens almindinger; det er da al den opplysning jeg for nærværende tid kand give . . .».

Den 26. juni 1767 lot Generalforstamtet efter foranledning av Rentekammeret utgå en sirkulærskrivelse som blev tilstillet bl. a. holtzførster i Solør og Østerdalen Kyhn og skoginspektør Hummel. I denne skrivelse bad Rentekammeret undersøkt om det i distriktet fantes bygdealmenninger som ikke var kongens eiendom (Tank, Bygdealmenning, s. 84). Holtzførster Kyhn uttalte i sin erklæring av 26. november 1767 (Tank, 1. c. s. 86) at det ikke

fantas bygdealmenninger i de tre prestegjeld Elverum, Åmot og Rendalen. Det som i dette distrikt ikke var kongealmenning, blev kalt og gitt navn av sameieskoger. Skulde det finnes bygdealmenninger i distriktet, måtte forholdet være at disse begynte 1 mil fra gårdene hvor bøndenes sameieskog sluttet, og strakte sig 1 mil lenger, mens alt som lå utenom dette, måtte være kongealmenninger og «Hans Majestæt alene forbeholden». — Skoginspektør Hummel avgav sin inberetning den 2. mai 1768 (Tank, l. c. s. 89). Det fremgår av denne innberetning at betegnelsen «bygdealmenning» efter Hummels opfatning kunde brukes både om private sameieskoger og om strekninger som var kongens almenninger, idet han nemlig uttaler at «de egentlig såkaldte bygdealmenninger, når de ikke er for vidt udstrakte, ikke kan ansees som kongens almenninger mere end de separerede skove, enhver anden selvejer kan have på sin grund». Hummel opgav at det i hans distrikt var tre bygdealmenninger, nemlig *S y v m i l s k o g e n* «fra åen Enune på den ene til Magnilelv og søen på den anden side», *T e l - o g B r y d a l e n* og *S p e k e d a l e n* (smlgn. hermed et kart, utarbeidet av Hummel i 1762 over «Tønsets Hoved Sogn med underliggende Annexer hvorpå tillige avises hvad som kand ansees for Almindig Skove» — dok. 32 i 10de felt). Disse almenninger holdt han for kongens almenninger «på grunn av de derudi bygglede enge-slätter». Likesom bøndenes sameie eller hjemskog var forøvrig disse almenninger henlagt til Røros og Fredriks gave kobberverker, «så bønderne benytter sig af samme som af deres hjemskov til kul, røstved, bergsved, sag- og bygningstømmer til verkernes drift efter rekvizitionerne». Om *s k o g e n e v e d F e m u n d e n* heter det tilslutt i innberetningen at de «både er og ansees som kongens almindig», men at de såvelsom skogene i distriktet i det hele, er «overdraget til Røros verks fornødenhed».

Den 3. juni 1768 sendte Generalforstamtet efter Rentekammerets foranledning en ny cirkulærskrivelse med anmodning til holtzførsterne om efter konferanse med vedkommende foged å avgi en spesifikasjon og fullstendig beskrivelse såvel over kongelige forbeholdne og de med forbehold av almenningsbruk solgte almenninger som over de såkalte egentlige bygdealmenninger og «sådanne strækninger som efter rimelig formodning i henseende til situationen kan ansees for kongens almenning, men af bønderne holdes for sameie-udmark». Skoginspektør Hummel meddelte i skrivelse av 6. august 1768 efter konferanse med foged Christensen at det i Røros kobberverks cirkumferens ikke fantes nogen matrikulert eller virkelig kongealmenning undtagen «den ved grenselinjen overgangne strækning som var overladt til Røros verks drift». Med hensyn til spørsmålet om bygdealmenninger henviste han til sin tidligere skrivelse av 2. mai 1768 (Tank, Bygdealmenning, s. 29). Holtzførster Kyhn sendte den 12. august 1768 en fortegnelse over almenninger i Elverum, Åmot, Storelvedalen og Rendalen (Tank, l. c. s. 30). Om flere strekninger i Trysil og Rendalen uttalte han at de efter situasjonen måtte formodes å være almenninger skjønt bøndene anså dem for sameieutmark. Grensene mellom almenningene og bøndenes eiendommer var usikre og flytende, og han foreslo derfor at en kommisjon skulde nedsettes til å fastsette dem.

Den tanke som holtzførster Kyhn hadde gitt uttrykk for: at det burde nedsettes en *k o m m i s j o n* til å avgjøre hvad der var kongealmenning i Østerdalen, blev tatt op i 1769. Året før var en dømmende kommisjon nedsatt i anledning av en anmeldelse mot to holtzførstere for pliktforsømmelser. Til denne kommisjon blev det overdratt også å treffe avgjørelse om hvem der eide almenningene, men efterat kommisjonen hadde arbeidet i flere år, blev dette oppdrag tilbakekalt i 1774 (Tank, Om Rendalens almenning i det 18de århundre, s. 3—4, og dok. 117 i 10de felt). Under behandlingen av kommisjonssaken var det bragt i forslag at man burde få fogdenes erklæringer om almenningene, og den 25. februar 1775 skrev Rentekammeret til amtmann Holck med anmodning om å innhente fra fogdene en utførlig og såvidt mulig nøiaktig beskrivelse av de almenninger som fantes i fogderiet med forklaring bl. a. om hvilken utstrekning almenningene hadde efter fogdens mening og «hvad de pågrænsende gårdbrugere sig deraf tilholde» (dok. 117 i 10de felt). På den forespørsel som således blev rettet til fogdene svarte fogden i Solør og Odalen at det i Solør var en almenning som

kaltet Kyndalen og som almuen påstod var deres eiendom (dok. 121 i 10de felt). For Østerdalens vedkommende sendte foged Christensen den 29. mai 1775 sin innberetning om «adskillige skovstrækninger i Østerdalens fogderie som formodes at henhøre under de kongelige almindinger» (dok. 125 i 10de felt). Innberetningen gikk ut på at det i Østerdalen var 5 kongealmenninger, nemlig de i matrikkelen 1723 opførte almenninger i Elverum, Åmot og Storelvedalen (Atnedalen) — for utstrekningen av disse almenninger gir innberetningen en nærmere redegjørelse — og dessuten én almenning i Rendalens og én i Tynset prestegjeld. Om Rendalsalmenningen heter det at sikre delepunkter ikke skal vites å opgi for denne almenning da det i matrikkelen ikke finnes forklaring om nogen almenning i dette prestegjeld. Imidlertid antar fogden at det er almenning på østsiden av bygden, at almenningen begynner 2 à 3 eller høist 4 mil fra gårdenes hjemmarker og at den strekker sig østover på begge sider av Femunden til grensen mot Sverige, sydover til Trysil anneks og «i nord tilstødende Tøndset og Tolgens prestegjeld». Fogden anfører flere grunner for at det er kongealmenning også i Rendalen. Han henviser bl. a. til at Tufselvelven med fiskeri i sin tid blev solgt ved auksjon over kongens gods, men atter blev «indløst til kronen» for å brukes av bøndene som tidligere. «Hvilket», sier fogden, «synes især at viise at alt hvad som ligger i denne egn og ved Fæmundsøen var den tiid kongealminding og ikke ejendom». Om almenningen i Tynset sier foged Christensen at den formodes å innbefatte skogstrekningene Brydalen og Spekedalen som begge henregnes til Tyldalens anneks, og som mot vest støter til Tyldalens hjemmarker, mot syd og øst til Rendalens prestegjelds skoger og mot nord til Tolgens prestegjeld. I matrikkelen, uttaler fogden, «finnes ikke anden forklaring om konge almindinger i dette præstegjeld end af benævnte høe byxlinger som i fortiden ere bortfæstede imod årlig høe skatts svarelse». Han nevner videre at foged Christian Juel har utstedt bygseddell på Brydalen til samtlige Tyldalens beboere mot erleggelse av høiskatt, men at disse nu allikevel påstår eiendomsrett til denne strekning. Og likeledes anser Tyldalens beboere sig eiendomsberettiget til skogstrekningen Spekedalen, til tross for at slätter her er bortbygset av tidligere fogder til innbyggere i andre bygder. — Efter å ha omtalt de almenninger som er nevnt i det foregående, sier fogden at «fleere almindings skove end her specificerede viides ikke at opgive for Østerdalens fogderi». Han reserverer sig også mot å ha uttalt at alle de her omhandlede strekninger ved dom vilde bli ansett for almenning idet han ikke kjenner til hvilken hjemmel eller adkomst eiendomspretendentene kan ha å fremlegge. Tilslutt gir han uttrykk for ønskeligheten av at kongens almenningsskoger kan bli ordentlig undersøkt og adskilt fra bøndenes eiendom ved sikre grensemærker.

Ved kgl. res. av 31. august 1775 blev det bestemt at «de Hans Majestæt udi Solør og Østerdalens fogderier under Oplands amt tilhørende almindinger» skulde fredlyses innen de grenser fogdene hadde beskrevet. Fredlysningsdokumentet blev utferdiget av amtmann Holck i 1776 og tinglyst i Østerdalen i 1777 (dok. 117 i 10de felt). I dette dokument var inn tatt fogdens beskrivelse av hver enkelt almenning, og dessuten var det sagt — overensstemmende med hvad Rentekammeret hadde foreslått i den innstilling som lå til grunn for resolusjonen av 1775 — at enhver som mente å ha eiendom innenfor disse grenser, måtte gjøre anmeldelse herom til fogden og innlevere sine beviser innen år og dag fra publikasjonens datum. Undlot de dette, hadde de tapt all rett til eiendom innenfor de grenser for almenningene som var beskrevet.

Allerede før fredlysningen hadde endel bønder i Storelvedalen rettet henvendelse til myndighetene om å få kjøpt Atnedalens almenning, og i 1776 blev denne almenning solgt til bøndene (dok. 49 s. 89—92). For de øvrige strekninger som efter fogdenes innberetninger skulde være kongens almenninger, blev det ved kgl. resolusjon av 3. september 1778 nedsatt en kommisjon på tre medlemmer «til nøie at undersøge og efter befindende ved dom at påkjende de samtlige strækninger udi Solørs og Østerdalens fogderier under Oplands amt, som angives at være almindinger, men endnu omtvistet, hvorvidt de tilhører os eller vedkommende almue» (E. dok. 6 i 10de felt). Ved det kommissorium som

senere blev utferdiget blev det imidlertid foreløbig bare pålagt kommisjonen å undersøke saken og avgi betenkning om eiendomsretten til almenningene. Kommisjonen avgav sine innberetninger i årene 1780—83 (se således E. dok. 8 i 10de felt om Rendalens almenning). Den foreslo at Kyndalens almenning skulde selges, og dette skjedde også i 1784. For de øvrige almenningers vedkommende foreslo kommisjonen at kongens eiendomsrett skulde «indtales». Ved kgl. resolusjon av 9. februar 1785 blev det så nedsatt en ny kommisjon, bestående av justisråd Lange, sorenskriver Juel og student Jens Gram. Denne kommisjon skulde ha dømmende myndighet og avgjøre spørsmålet om eiendomsretten til de strekninger i Elverum, Åmot, Rendalen og Tyldalen som var fredlyst som kongens almenninger (Tank, Rendalens almenning, s. 4—5). Ved kommisjonens dom av 17. mars 1786 blev saken om Rendalens almenning avgjort og den omtvistede strekning kjent å være kongens almenning (Tank, l.c. s. 5 flg.). Dommen blev av almuen innbragt for Overhofretten som den 11. februar 1790 stadfestet kommisjonsdommen (Tank, l.c. s. 11—13). Kommisjonens dom om Tyldalens almenning blev avsagt den 25. august 1790 og dommene om Elverums og Åmots almenninger den 13. desember 1790 (Tank, l.c. s. 4—5). I samtlige saker blev de omtvistede strekninger kjent å være kongens almenning. Domsbegrunnelsen i sakene om Elverums og Åmots almenninger (se dok. 290 og Rettst. 1849 s. 818 flg.) henviser bl. a. til matrikuleringen av almenningene i 1723, til de påbegynte almenningssalg i 1726 og til den bortbygsling av slåtter og rydningsplasser som var foregått. I dommene om Rendalens almenning (gjengitt i Tank, Rendalens almenning, s. 5 flg.) heter det bl. a. at kongen har utøvet «dominium directum» over den omtvistede strekning gjennom fogdenes utstedelse av bygsesdler på setrer, engeslåtter og fiskevatn, og at almuen ikke har kunnet bli eiere av almenningen ved hevd. I så henseende anføres det at en hel almenning ikke kan hevdes, men bare deler av almenningen som er skilt fra denne. Nogen hevdsperiode kunde heller ikke være utløpet, selv om man regnet tilbake til 1753 da bygslingene ophørte, idet hevden måtte være avbrutt ved den fredlysning som blev publisert i 1777. Både i Rendals-saken og i saken om Elverums almenning var det gjort gjeldende fra almuens side at «de østerdalske almenninger» i sin tid var solgt fra kronen. I den anledning uttales det i kommisjonsdommene at almenningene ganske visst blev solgt til statholder Gyldenløve i 1679, men at de i 1697 efter Gyldenløves bestemmelse atter blev tatt i besiddelse under kronen. — I dommen om Tyldalens almenning (dok. 45 nr. 59) heter det at man for å fastslå kongens eiendomsrett til denne almenning bare behøver å se hen til at strekningen er fredlyst som almenning uten at dette har møtt innsigelse fra almuens side, og at kongen har utøvet eiendomsrett over strekningen ved de bygsesdler som fogdene år efter år har utstedt på «engesletter og brug inden strækningen, hvilke som behørigen thinglæste og af almuen uimodsagte ey levere tvivl herved tilbage om kongens sande eyendomsret».

Efterat tvistighetene således hadde fått sin endelige løsning, blev almenningene i Elverum, Åmot og Tyldalen solgt fra kronen i de første år efter 1800 — Elverums og Åmots almenninger til almuen i disse bygder (kongeskjøter av 9. januar 1807 og 21. april 1802), Tyldalens almenning dels til Tyldalens almue og dels til opsittere i Rendalen, Tolga og Brydalen (kongeskjøter av 8. juni 1804 og 27. februar 1805 — jfr. Tank, Rendalens almenning, s. 5). De opplysninger som foreligger om salget av Tyldalens almenning, kommer man nærmere tilbake til i kjennelsen i 10de felt. Av Rendalens almenning blev en del av de strekninger som lå nærmest bygden — traktene omkring Sølensjøen — skjenket til bøndene i Rendalens øvre bygd ved kgl. resolusjon av 21. februar 1798, mens resten av almenningen blev overlatt Røros verk til bruk mot betaling av en årlig avgift.

I sin innberetning av 29. mai 1775 hadde foged Christensen ikke oppgitt noget om at det fantes kongealmenning i Tolga prestegjeld. Imidlertid viser fogdens beskrivelse av Rendalens almenning at han regnet denne almenning for å strekke sig lengere mot nord enn til den linje som senere — ved kommisjonsdommen og overhofrettsdommen — blev fastsatt som nordgrensen for Rendalsalmenningen (fra Gloføken over Kvernviksfjellet til

Femundsjøen, videre over denne sjø og etter Elgåen til grenserøs nr. 141 — se løytnant Wes-sels kartforretning av 1783, dok. 67 i 10de felt, og Røroskommisjonens innberetning s. 136). Som før nevnt henviste nemlig foged Christensen i sin erklæring særskilt til Tufsing-dalens historie som nærmere begrunnelse for at «alt hvad som ligger i denne egn og ved Fæmundsøen» var kongens almenning, og han har åpenbart regnet Rendalsalmenningen for å strekke sig så langt nordover i Femundstraktene som fogderiet gikk. Det er også etter alt som ellers foreligger utvilsomt at de strekninger omkring Femunden som etter almennings-kommisjonens og Overhofrettens fastsettelse av nordgrensen for Rendalens almenning ikke hørte til Rendalens prestegjeld, fra alle sider var betraktet og behandlet som kongens almenning i det 18de århundre. De trakter det her gjelder, og om hvis historie nærmere henvises til Røroskommisjonens innberetning s. 110 flg., har i nyere tid i almindelighet gått under navn av den Tolgen-Femundske almenning, men har tildels også vært regnet som en del av Rendalens almenning, idet den opfatning har gjort sig gjeldende også etter foged Christensens tid at Rendalsalmenningen strakte sig like til stiftsgrensen (jfr. Røros-kommisjonens innberetning s. 121, se også de nedenfor nevnte innberetninger fra lensmann Skogstad og foged Paus av 9. og 24. november 1846, dok. 260). I disse trakter rykket Røros kobberverk i det 18de århundre stadig lenger sydover med sin utnyttelse av skogen. Strek-ningene ved Femunden lå imidlertid for en stor del utenfor kobberverkets 4-mils cirkumferens, og verket rettet derfor flere henvendelser til myndighetene om utvidelse av cirkumferensen på denne kant. Som følge herav blev forskjellige undersøkelser iverksatt i 1750-årene bl. a. om almenningsforholdet i disse strøk, og de innberetninger som disse undersøkelser gav anledning til (fra skoginspektør Hummel, fogden i Østerdalen og amtmanden i Oplands amt), gikk alle ut på at hele den strekning som Rørosverket søkte om tillatelse til å bruke — fra stiftsgrensen i nord til broen over Femundselven et par mil sønnenfor Femunden — var kongealmenning. I den del av denne strekning som hørte til Tolga prestegjeld var almenningsforholdet, etter hvad man må gå ut fra, også helt uomtvistet, idet skogene i disse fjerntliggende og litet tilgjengelige strøk overhodet ikke var gjenstand for bruksutøvelse fra bygdene i Glommas dalføre eller i Rendalen (Røroskommisjonens innberetning, s. 114—115, 122 og 135).

Spørsmålet om de strekninger omkring Femundsjøen som hørte til Tolga prestegjeld var kongens almenning eller ikke, blev reist under en rettssak i 1792, altså kort tid efterat dommene om de østerdalske almenninger var avsagt. Saken var anlagt av fogden i Østerdalen i anledning av hugst som var foregått i Vesleålien i traktene mellom Langsjøen og Femunden (dok. 45 nr. 64). Fra fogdens side blev det hevdet at dette strøk var kongens almenning, mens de innstevnte gjorde gjeldende at det ikke fantes kongealmenning i Tolga prestegjeld. At de i så henseende påberopte sig at det ved fredlysningen av almenningene i Østerdalen overhodet ikke var medtatt nogen almenning i Tolga. Ved sorenskriverens dom av 20. juli 1792 blev de innstevnte tilpliktet å betale erstatning for ulovlig hugst. Retten forkastet den innsigelse at det ikke skulde finnes kongealmenning i Tolga, idet den forsåvidt innskrenket sig til å henvise til at det på et tidligere tidspunkt var erkjent at de steder hvor hugsten var foregått, lå i kongens almenning.

Som det fremgår av opplysningene om rettssaken i 1792, blev det under denne sak gitt uttrykk for den opfatning at det ikke kunde være kongealmenning i en bygd som myndig-hetene selv hadde holdt utenfor sine undersøkelser om almenningsforholdene. I dommen av 1792 blev det spørsmål som således var reist overhodet ikke berørt. Nogen år senere blev imidlertid den samme opfatning med stor bestemthet fremholdt av sorenskriver Juel i et promemoria av 13. november 1800 (dok. 288 jfr. dok. 49 s. 124 note 1) som var skrevet med forholdene i Tynset (Tynset hovedsogn) for øie, og uttalelsene i dette promemoria har en særlig interesse fordi sorenskriver Juel hadde vært medlem både av undersøkelses-kommisjonen av 1778 og av den dømmende kommisjon av 1785. Sorenskriver Juels uttalelse var foranlediget ved at Rentekammeret hadde bedt om hans erklæring i anledning av at op-

sitteren på Strålberget (sydvest for Savalen) hadde søkt om bygsel på tre engeslåtter i Rødals-trakten som kaltes «Grønhøen», «Mossiø»-slåtten (skal vel bety: Marsjøslåtten) og «Roalskletten», idet han opgav at disse slåtter lå i Tynset kongealmenning. Under et tingsvidne i Tynset hadde almuen gjort gjeldende at slåttene lå i deres sameieskog. Sorenskriver Juel uttaler i den anledning at skjønt dette tingsvidne ikke inneholder noget bevis, men bare en påstand fra almuens side, «så er det dog overalt en ubedragelig sandhed, at Hans Majestæt ingen alminding eier i Tøndset hovedsogn; thi om så havde været, måtte ligesåvel den som de øvrige østerdalske almindinger, Elverums, Åmots, Rendahlens og Tyldahlens /:dette siste er annex til Tøndset:/ være tagne til påkjendelse og grendsebestemmelse under den allernådigst befalede almindingskommission, men sådan fandt ei sted». I erklæringen heter det videre at fra alle de dokumenter som i sin tid blev tilstillet almenningsskommisjonen, såsom matrikler, fredlysninger m. m., «gieldte ingensinde noget en alminding i Tøndsets hovedsogn». — Om den opfatning som i tiden efter fredlysningen i 1770-årene gjorde sig gjeldende med hensyn til spørsmålet om det fantes kongealmenning utenfor de fredlyste strekninger kan også henvises til skrivelser fra amtmann Pentz og foged Hiort av 10. mai og 4. juni 1788, omtalt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt VIII.

I henhold til beslutning av Stortinget sendte Finansdepartementet i 1815 en sirkulærskrivelse om at beskrivelses- og befaringsforretninger over almenningene skulde sendes inn (dok. 260 nr. 1). I den innberetning som fogden i Østerdalen gav og som amt-mannen henholdt sig til (dok. 260 nr. 2 og 3) anførte fogden at kongealmenningene i dette fogderi for adskillige år siden var overdratt til private med undtagelse av enkelte skogstrekninger eller plasser. Om statsalmenninger i Rendalen eller Tolga blev intet nevnt i innberetningen.

De protokoller som blev ført under matrikuleringen efter loven av 17. august 1818 (gjennemgått under behandlingen av feltet av kommisjonens formann), inneholder ikke opplysninger av særlig interesse for almenningsspørsmålet (jfr. forøvrig dok. 125 og dok. 289). Det samme gjelder de protokoller som foreligger fra matrikelrevisjonen efter loven av 6. juni 1863.

I 1825 sendte Finansdepartementet en ny rundskrivelse om å få opplysninger om almenningene (dok. 260 nr. 4). Innberetningene fra fogden i Østerdalen og amt-mannen i Hedemarkens amt (dok. 260 nr. 5 og 6) gikk ut på at det, efter at flere betydelige skogstrekninger var gått over til privates eiendom, nu bare var to statsalmenninger i fogderiet nemlig Rangkleven og Bagsjøberget i Trysil. Om almenninger i Rendalen eller Tolga blev det heller ikke denne gang sagt noget i innberetningene. Efter uttrykksmåten i fogdens brev av 21. november 1825 (dok. 260 nr. 5) synes sammenhengen hermed å være den at fogden har ment at de strekninger som var overlatt Røros kobberverk til bruk — den Tolgen-Femundske almenning og det som var igjen av Rendalens almenning — var Rørosverkets eiendom.

I fortegnelse over statens eiendommer, utarbeidet i 1825 og 1826 (dok. 77 s. 55), er for Østerdalens vedkommende opført Rangklevens og Bagsjøbergets almenninger i Trysil. I ny fortegnelse over statens eiendommer 1842—43 (dok. 77 s. 55) er det opplyst at disse almenninger er avhendet, og nogen annen almenning er ikke opført. Almenninger i Rendalen eller Tolga er ikke nevnt i nogen av disse fortegnelser.

I 1846 innhentet Finansdepartementet påny opplysninger om almenningene i anledning av et forslag om ophevelse av forbudet i lov av 20. august 1821 § 38 mot salg av statens almenninger (se Ot.prp. nr. 21 for 1848). I Finansdepartementets skrivelse av 16. juli 1846 blev det også bedt opplyst om det i vedkommende distrikt fantes «fjellsletter eller andre strekninger der uten å kunne betraktes som almenninger ikke er i nogen privat manns eie». Den konstituerte lensmann i Tynset uttalte i skrivelse av 12. oktober 1846 (dok. 260 nr. 9) at en del av den gamle Tyldalens almenning, nemlig Spekedalen, muligens var statsalmenning fremdeles (en formodning som lensmannen imidlertid ikke kan antas å ha fastholdt, jfr. dok. 260 nr. 10). Forøvrig var det i Tynset tinglag ikke nogen strekning

som kunde bli å betrakte som almenning. Lensmann Skogstad i Tolga uttalte i skrivelse av 9. november 1846 (dok. 260 nr. 8) at det i Tolga tinglag ikke fantes nogen annen staten tilhørende eiendom eller almenning enn den såkalte Rendalens almenning, beliggende på østre og vestre side av Femundsjøen. Størrelsen av denne almenning, forsåvidt den lå i Tolga, kunde omtrentlig utgjøre 3 mil i lengden og 3 mil i bredden, heri innbefattet en stor del nakne fjellstrekninger. Om fjelltraktene uttalte lensmannen at «såvel de fjellstrekninger i Tolgens tinglaug som ligger i Rendalens almindingsstrakter som alle de øvrige har fra umindelig tid været brugt og benyttet af tinglaugets almue såsom ved høslåt, mose-tagning og havnegang». — På grunnlag av lensmennes erklæringer uttalte foged i Østerdalen Paus i sin innberetning av 24. november 1846 (dok. 260 nr. 7), at det i Østerdalens fogderi ikke for tiden var nogen annen statsalmenning enn Rendalens, som strakte sig fra Trysil prestegjeld i syd gjennom Rendalen og Tolga langs den svenske grense til Trondhjems stiftslinje i nord. Denne almenning var, uttalte fogden, statens eiendom forsåvidt det angikk proprieteten, men bruksretten var skjenket Røros kobberverk mot en årlig avgift. Forøvrig bemerket fogden bl. a. at det ham bekjent ikke i Østerdalens fogderi fantes fjellsletter eller andre strekninger — bortsett fra Rendalsalmenningen — som bruktes av de tilgrensende bygders beboere uten å være privates eiendom. I denne forbindelse gjorde han oppmerksom på at fogdene i gamle dager hadde utstedt bygselsedler til finner på rett til å havne med rein i forskjellige fjellstrekninger langs den svenske grense særlig i Tolga og Rendalen, men da disse fjellstrekninger måtte antas å utgjøre deler av Rendalens almenning, kunde de ikke være gjenstand for nogen særskilt behandling.

Ved kongelig resolusjon av 11. januar 1875 blev det nedsatt en kommisjon som skulde undersøke og avgi forslag til ordning av forholdet mellem staten og Røros kobberverk for de skogstrekningers vedkommende som var brukt av kobberverket eller hvor dette mente å ha rettigheter. Foranledningen til at denne kommisjon («Røroskommisjonen») blev nedsatt, var at det mellem staten og Rørosverket var vesentlige uoverensstemmelser om utstrekningen av verkets rettigheter. Kommisjonen, som avgav sin innberetning i 1879, foretok inngående undersøkelser av rettsforholdene i de strekninger hvor Rørosverket hadde utøvet bruk. På grunnlag av disse undersøkelser mente kommisjonen å kunne fastslå at det store kompleks av skoger som strekker sig gjennom de østlige trakter av Elverum, Åmot, Rendalen, Tyldalen og Tolga, inntil henimot slutningen av det 18de århundre var sammenhengende statsalmenningsstrekninger som mot nord gikk over i statsalmenningene i Trondhjems stift (innberetningen s. 110). Av disse statsalmenningsstrekninger, som efter kommisjonens opfatning oprinnelig var én samlet statsalmenning («den østerdalske almenning»), var nu tilbake Rendalens almenning, således som denne almenning var begrenset efter overdragelsen av traktene ved Sølensjøen til bøndene i Øvre Rendal, og den Tolgen-Femundske almenning. Hvad den Tolgen-Femundske almenning angår, var kommisjonen av den opfatning at denne almenning oprinnelig omfattet hele landskapet østenfor Glommas dalføre fra stiftsgrensen i nord til Rendalens almenning i syd og riksgrensen i øst (innberetningen s. 118 flg.). Den oprinnelige store almenningsstrekning er imidlertid — uttaler kommisjonen — i tidens løp innskrenket ved forskjellige tildels private disposisjoner. Efter kommisjonens syn på forholdene har følgende strekninger tapt sin karakter av almenning: Hodalen, Holøydalen og Øversjødalen, Nørdalen, en del av Tufsingdalen — nemlig traktene omkring Siksjøen — Grådalen og det vesentlige av Store og Lille Korssjøens omgivelser. Som vestgrense for den gjenværende almenning oppgir kommisjonen (s. 123) en linje fra Glitterberget i den gamle stiftsgrense sydøstlig efter Stensfjellet til Flenssjøen, derfra langs Grådalens og Siksjøeiendommenes utmark til Rundtjønnkletten og derfra efter fjellryggen vestenfor Tufsingdalen til Kvernviksfjellet hvor grensen treffer den nordre grenselinje for Rendalens almenning. Om de «nakne fjellstrekninger», vesentlig omfattende Sålåkinnas fjellparti, som ligger vestenfor denne grense, sier kommisjonen (s. 123) at disse strekninger — som fordi de var skogløse var uten betydning for Røros

verks rettsforhold — «er forøvrig selvfølgelig ikke gjenstand for nogen privat eiendomsrett». Hvad traktene i selve Glommas dalføre angår, heter det i kommisjonens innberetning (s. 118—119) at det her ikke synes å ha vært almenningsskog i den tid hvorfra etterretninger haves, når undtas en strekning fra Nørelven til Rørosgrensen hvor den såkalte Nørens kronskog ligger. I samme forbindelse sies det at «ifølge bygselsedlenes angivelser omfatter den oprindelige almenning» også fjellstrekningene vestenfor Glomma og de deri værende fjelldaler, hvoriblandt navnlig Vangrøftdalen med sidedaler. Spørsmålet om rettsforholdene i disse strøk er imidlertid ikke nærmere drøftet i innberetningen idet Rørosverket ikke nu utøvet nogen bruk i de trakter det her gjelder.

De uoverensstemmelser mellom Røros verk og staten som hadde gitt anledning til at Røroskommisjonen blev nedsatt blev ikke bragt ut av verden før ved en overenskomst av 15. mars 1901 (se herom Skogvesenets historie, utgitt av Skogdirektøren 1909, s. 74 flg.). Denne overenskomst som gjaldt skogstrekninger såvel i flere Trøndelagsbygder som i Østerdalen, gikk bl. a. ut på at Røros verk frafalt alle rettigheter som verket måtte ha i Rendalens almenning og den Tolgen-Femundske almenning. Hvad den Tolgen-Femundske almenning angår, hadde Rørosverket tidligere hevdet at disse strekninger — som efter hvad også verket erkjente hadde vært statsalmenning i sin tid — var gått over til å bli verkets eiendom.

Om nedsettelsen i 1893 av *Storskiftekommissjonen* for Tolga henvises til de opplysninger som er gitt i innledningen (avsnitt I). At denne kommisjon blev nedsatt, var resultatet av gjentatte søknader om å få gjennomført en utskiftning av havnegangene i Vingelen, Tolga og Os, jfr. dok. 196 hvorav fremgår at den første søknad blev sendt inn allerede i 1863.

VII. Engeslåtter og engeslåtteeavgifter, bygsling av slåtter. Historiske opplysninger.

Som tidligere nevnt har bruken av markeslåtter — i dokumenter fra det 17de og 18de århundre gjerne kalt «engeslåtter» eller «engesletter», betegnelser som tildels også brukes fremdeles — fra gammel tid spillet en fremtredende rolle i de nordre Østerdalsbygder. Spørsmålet om den rettslige bedømmelse i eldre tider av denne bruksutøvelse i skog- og fjelltraktene er kommet sterkt i forgrunnen under behandlingen av Østerdalsfeltene, og kommisjonen skal i det følgende redegjøre for det opplysningsstoff som i så henseende er av interesse.

I *Landkommisjonens jordebok av 1661* (dok. 277) er under de fleste gårder i det gamle Tynset prestegjeld opført særskilte slåtter — betegnet som «engesletter» eller setervoller — med angivelse av slåttens beliggenhet og hvor mange lass høi den anslås til å gi. På grunnlag av dette anslag over høiavlingen er under de enkelte gårder opført en særskilt *avgift*, beregnet med 2 skilling for hvert lass høi. Jordeboken inneholder ingen anførsel om at de slåtter som denne avgift skulde svares av, ligger i *almenning*. I innberetningen av 4. september 1661 fra de kommissærer som hadde utarbeidet jordeboken for Østerdalen (kommissærene for Oplandenes lagdømme) er avgiften derimot ett sted omtalt som inntekt av «engesletter udi almindig». I denne innberetning er nemlig bl. a. oppsummert de i jordeboken opførte inntekter av «rydningspladser og husmænd samt engesletter udi almindig og fiskevand» (se Meddelelser fra Det norske Riksarkiv I s. 94). Hvad kommissærene i virkeligheten har ment med å betegne slåttene som liggende «udi almindig», gir innberetningen imidlertid ingen nærmere beskjed om.

Den avgift av engeslåtter som er opført i Landkommisjonens jordebok er ikke i jordeboken gitt noget særskilt navn. Senere har den gått under forskjellige betegnelser, såsom «engesletterpenger», «engeslåtter» og «høskatt». Oprinnelsen til denne avgift — om den var en ny avgift som blev pålagt av Landkommisjonen, eller om den var av eldre oprinnelse — gir hverken selve jordeboken eller kommissærenes innberetning nogen opplysning om. Dette spørsmål skal man ikke gå nærmere inn på i denne sammenheng.

I matrikkelen 1667 er engeslåttenes opført på samme måte som i Landkommisjonens jordebok — bortsett fra at slåtteeavgiften her er opført med 1 skilling istedenfor 2 skilling pr. lass høi — og matrikkelen inneholder ikke opplysninger om slåttenes utover det som fremgår av jordeboken 1661.

Forsåvidt de engeslåtter angår som er opført i Landkommisjonens jordebok og i matrikkelen 1667, foreligger det intet om at bruken av slåttenes har støttet sig til bygsel- eller bevillingssedler utstedt av fogden. Om utstedelse av bygselsedler på slåtter har man for Østerdalens vedkommende overhodet ingen opplysning før fra 1670-årene — den eldste kjente bygselseddel er utstedt i 1673 (bygsel på slåtter i Vangrøftdalen av 7. august 1673, nevnt i dok. 45 nr. 15). Såvidt det kan bedømmes etter de opplysninger som foreligger for kommisjonen, er bygsling av slåtter heller ikke etter denne tid kommet synderlig i bruk før i 1690-årene. Fra de siste år før århundreskiftet og til 1754 — da bygslingen av slåtter helt ophørte i Østerdalen — blev derimot et betydelig antall bygselsedler på engeslåtter utstedt av fogdene. Et bilde av denne bygselpraksis får man av en fortegnelse som blev fremlagt i 1785 for den østerdalske almenningkommisjon i Rendalssaken, over bygselsedler utstedt på engeslåtter i Rendalen og Tynset prestegjeld i tiden 1697—1754 (dok. 287). I denne fortegnelse er opført mellom 40 og 50 bygslinger under Rendalen og vel 200 under det gamle Tynset prestegjeld som (inntil 1735) omfattet de nuværende Tynset, Tolga og Kvikne prestegjeld og Alvdal prestegjeld undtagen Øvre Foldalen. Det fremgår av fortegnelsen at omkring 150 av de under Tynset opførte bygslinger gjelder strekninger innenfor det fra 1735 opprettede Tolga prestegjeld (Tolga, Vingelen og Os), mens flertallet av de øvrige bygselsedler faller innenfor Tynset hovedsogn. Av de ca. 150 bygslinger som gjelder Tolga kan omtrent de to tredjedeler sees å falle innenfor de områder hvis rettsforhold foreligger for kommisjonen til bedømmelse — 9de og 10de felt — mens de øvrige gjelder strekninger lengere mot øst (således Nørdalen og Øversjødalen). Ved bedømmelsen av de opplysninger den omhandlede bygsel fortegnelse gir om bygslingenes omfang må man forøvrig være opmerksom på at antallet av bortbygslede slåtter er mindre enn antallet av opførte bygselsedler. I adskillig utstrekning er nemlig forholdet det at flere bygslinger gjelder de samme slåtter, idet det særlig i de siste 20 år av den periode det her gjelder — første halvdel av 1700-tallet — er utstedt en rekke bygselsedler som henviser til eldre bygslinger, opført tidligere i fortegnelsen, på de samme slåtter. Dette er tilfellet med mellom 60 og 70 av de bygselsedler som er opført under hele Tynset prestegjeld. Av de omkring 100 bygselsedler som gjelder strekninger i 9de og 10de felt sees henimot 40 å henviser til tidligere bygslinger.

Hvad den omhandlede bygsel fortegnelse forøvrig angår, fortjener det å legges merke til at mens fortegnelsen for Rendalen har flere bygselsedler også på setrer og havnestrekninger, finnes ingen bygselseddel på seter eller havn opført under Tynset prestegjeld.

Om de enkelte bygselsedlers nærmere innhold gir den nevnte bygsel fortegnelse ingen beskjed, bortsett fra at ekstraktene av de enkelte bygselsedler gir en summarisk beskrivelse av slåttenes beliggenhet. Imidlertid er avskrifter dokumentert av adskillige av de bygselsedler som har vært utstedt. Det heter i disse bygselsedler at fogden bygsler bort slåtten eller slåttenes på kongens vegne mot betaling av bygselsum og med plikt for bygsleren til å betale den årlige engeslåtteeavgift. I enkelte bygselsedler er slåttenes betegnet som liggende «i almindingen», se således dok. 45 nr. 12 (bygsel på slåtter i Londalen), nr. 33 (Vangrøftdalen) og nr. 37 (Refsjøåsen). I andre er bare gitt en beskrivelse av slåttenes beliggenhet uten tilføielse om at de ligger «i almindingen», se således dok. 45 nr. 13 (Busjødalen og Magnilsjøtrakten), nr. 15 (Vangrøftdalen) og nr. 18 (Langsfjellet). I de med fogedregnskapene innsendte opgaver («designationer») over opkrevede bygselsummer er de innbetalte beløp også i disse tilfelle betegnet som «bøxel af Hans kongel. Majt.s. almindings slåtter», se eksempelvis dok. 45 nr. 13. — I endel bygselsedler er bygsleren bare betegnet ved navn, uten angivelse av at han er opsitter på en gård, se således dok. 45 nr. 18 (slåtter i Langsfjellet og

ved Dalbusjøen). Andre nevner foruten bygslereens navn også en gård som slåttene brukes under, se f. eks. bygselseddel på Londaleps slåtter til Røds opsittere (dok. 45 nr. 12) og på slåtter ved Busjøen og Magnilsjøen til opsittere på Vingelen (dok. 45 nr. 13). — De fleste av de bygselsedler som er dokumentert har ingen særskilt bestemmelse om bygselstid. I en del av dem heter det imidlertid at bygselen gjelder for bygslereens livstid, se således to bygselsedler på slåtter i Vangrøftdalen, dok. 45 nr. 15 og 33. I den siste av disse bygselsedler (utstedt i 1744) er det tilføiet at hvis bygslerne oplever 20 år fra bygslingens datum, må de ta ny bygselseddel. Om innholdet av de enkelte bygselsedler er forøvrig å nevne at de inneholder et uttrykkelig forbehold om at bygslingen ikke skal «prejudicere» nogen annens leiemål, se eksempelvis dok. 45 nr. 12 og 13. Allerede dette forbehold, som stadig går igjen i bygselsedlene, inneholder en antydning om at fogden har utstedt disse bygselsedler uten på forhånd å anstille nærmere undersøkelser, idet han bare har holdt sig til det som blev opgitt for ham av den som søkte om bygsel. At dette er det virkelige forhold, bekreftes også av de positive opplysninger som er gitt av foged Jens Juel i hans svar på en antegnelse til fogedregnskapet for 1754 (dok. 45 nr. 34). Rentekammeret hadde gjort antegnelse bl. a. om at en av fogden utstedt bygselseddel var «utydelig og uefterrettelig», og hadde forlangt nærmere opplysning om hvilke slåtter var bortbygset, hvilken avgift burde svares av dem, hvilken utstrekning de hadde og hvad de inneholdt av slått og skog. Til dette svarer fogden at bygselseddel på slike steder var utstedt av ham, likesom «fra umindelig tid» av hans forgjengere i fogderiet, «på vedkommendes foregivende at ingen derved bliver fornærmet, og på sådanne steder som navn gives til høeslåtter». Han fremholder videre at det vilde være umulig for en foged å «befahre og begranske alle sådanne til fields over myrer og moradser liggende stæder».

Av de opplysninger som forøvrig foreligger om slåttebygslingene og engeslåtteeavgifter i tiden inntil 1754 skal man nevne (jfr. med det følgende arkivkonsulent Tanks fremstillinger i dok. 49 s. 96 flg. og E. dok. 60 i 10de felt):

I anledning av at fogden i 1695 og 1696 hadde bortbygset flere engeslåtter, forlangte Rentekammeret i sine regnskapsantegnelser nærmere forklaring om sammenhengen hermed. Foged Heide svarte med bl. a. å henvise til at loven ikke tillater høislått og rydning i almenning uten fogdens bevilling (N. L. 3—12—5 og 6) og at vedkommende bygslere hadde søkt om bygsel for å få slåttene i uforstyrret bruk. Med hensyn til engeslåtteeavgiften bemerket fogden at slåttene av kommisjonen i 1661 «ved gårdene er observert och hans Kongl. May. jordebog for høe penge tilført». Vicestatholderen fant bygslingen ulovlig idet han henviste til at plasser i almenning efter N. L. 3—12—4 ikke skulde bortbygset med mindre det ved besiktigelse av sorenskriver og lagrette blev konstatert at plassen med tiden kunde opryddes til et skattebol. Nogen slik besiktigelse var her ikke foretatt og kunde heller ikke foretas på grunn av «situationen og stederniisz alt for ringe importance». Rentekammerets uttalelse av 17. desember 1701 gik ut på at utstedelsen av bygselsedler kunde være «passabel» når det blev betalt så meget i bygselsum og avgift som sorenskriver og lagrette fastsatte (dok. 49 s. 97, jfr. E. dok. 99 og 100 i 10de felt). Dette direktiv fra Rentekammerets side — at sorenskriver og lagrette skulde medvirke — ledet imidlertid ikke til nogen endring i den bygselpraksis som fogdene hadde fulgt. Fogdene fortsatte med å utstede bygselsedler på uskyldsatte slåtter mot betaling av bygselsum og en årlig avgift på 2 skilling for hvert lass høi, og Rentekammeret gjorde ikke innvendinger mot denne praksis. Det blev dog pålagt fogden bl. a. å sørge for at ingen bygselseddel blev utstedt uten amtmannens underskrift (dok. 49 s. 98).

Under generaltingsvidner i Tynset i årene 1709—1711 blev bl. a. spurt om det i årets løp var tilkommet nogen bygsel av kongens jordegods. Hertil svarte tingalmuen og lagrettet at det var bygslet nogen engeslåtter «udi hans Kongel. May. ts. alminding». Slike engeslåtter blev opgitt å være bygslet bl. a. i Rausjødalen, Klettdalen og Kløftet (10de felt) og i Vangrøftdalen (9de felt), se E. dok. 104, 106 og 108 i 10de felt.

Under matrikuleringen 1723 blev i matrikkelen for Tynset prestegjeld inntatt en samlet fortegnelse over de «udi alminding beliggende engeslätter» som var bortbygset av fogden på kongens vegne (dok. 45 nr. 21). I denne fortegnelse er opført slätter i flere av de trakter som faller innenfor 9de og 10de felt, således Londalen, Magnilsjøtrakten, Vangrøftdalen, Kjurudalen og Djupskåret (9de felt) og Klettdalen, Rausjødalen og Bjørkjølen (10de felt). I matrikkelen er dessuten under de enkelte gårder opført engeslätter med angivelse av hvor mange lass høi kunde avles på dem, men her er ikke anført noget om slåttenes beliggenhet, likesom det heller ikke er sagt at de ligger «i almenning» (dok. 278).

Den årlige avgift for bruken av engeslätter var som tidligere nevnt opført i Landkommisjonens jordebok 1661 med 2 skilling for hvert lass høi som avlingen blev anslått til. Med dette beløp blev avgiften senere opkrevet (og ikke med 1 skilling pr. lass høi som anført i matrikkelen 1667) både av de slätter som var opført i matrikkelen og ikke var bygslet, og av de slätter som bygselseddel var utstedt på. Regnskapsmessig blev imidlertid avgiften av de to slags engeslätter behandlet forskjellig. Avgiften av de ikke bygslede slätter blev av fogden opført i et spesialmanntall over jordeboksrettigheter av de enkelte gårder. I den største del av den periode da bygslingene pågikk blev derimot avgiften av bygslede slätter regelmessig opført i en særskilt post i regnskapet under navn av «særlige engeslettpenger». Om de særlige engeslettpenger er det oplyst at foged Jens Juel i sitt regnskap for året 1750 inntektsførte disse avgifter med et vesentlig lavere beløp enn tidligere, nemlig med 2 rd. 18 sk. mot i regnskapet for 1749 8 rd. 34 sk. Han førte nemlig nu bare til inntekt engeslettpenger av de slätter som var bortbygset i hans egen embedstid (fra 1744), og hermed fortsatte han også i de følgende år. Det manglende beløp blev imidlertid hvert år decidert ham til ansvar. Fogdens svar til antegnelse fra Rentekammeret gikk i det vesentlige ut på at når han tidligere hadde opført engeslettpengene med et høiere beløp, var det på grunnlag av den forrige fogeds regnskaper. Han hadde nemlig trodd at han blandt sin forgjengers papirer skulde finne opplysning om hvor han skulde opkreve disse penger, men nogen slik opplysning hadde han ikke funnet. Han anførte også at man ikke egentlig hadde nogen hjemmel for å anta at «den østerdalske almenning» tilhørte kongen, idet han i så henseende henviste til at almenningen skulde være solgt fra kronen (denne bemerkning bygger på en tradisjon som går tilbake til det før omtalte almenningssalg til Gyldenløve på 1600-tallet og som også ved andre anledninger er kommet til uttrykk, således i 1780-årene under behandlingen av de østerdalske kommisjonssaker, se avsnitt VI).

Foged Jens Juel blev i 1754 avløst av foged Lars Ruus. I sitt første regnskap, for 1754—1755, inntektsførte foged Ruus engeslettpengene av bygslede slätter med det samme beløp som foged Juel hadde opført, og på samme måte som denne blev han gjort ansvarlig for det manglende beløp (dok. 45 nr. 35). Foged Ruus erklærte i den anledning at han ikke hadde annet materiale til opplysning om hvilke engeslätter var bortbygset i kongens almenninger enn en av foged Juel overlevert designasjon. Han kunde derfor ikke kreve eller tilsvare mere enn der opført, ialfall ikke uten å få utlevert fra foged Juel matrikkelprotokoll og kopibok over utstedte bygselsedler. Hertil svarte Rentekammeret at det formodentlig ikke manglet annet enn «fogdens vigilance til rigtigheden at udfinde», og at han fra kammeret kunde få kopi av matrikkelprotokollen og av en ved regnskapet for 1749 beroende designasjon (over bygslingene). Det blev videre pålagt fogden å fremlegge «en attestert spesifikation på alle de i almindingen beliggende høeslätter», og fogden lovet å besørge dette ved det forestående høstting i 1756.

På tinget for Tynset, Tolga og Kvikne den 10. desember 1756 (dok. 45 nr. 38) lot fogden fremsette spørsmål til almuen om «hvad høe slätter her udi distriktet kand befindes, samt om de eller nogle af dem for et heelt skatteboel kand ansees, og hvor lenge det er siden enhver af dem er oprødet, udi sådanne stæder der enten er, eller holdes for at være hans Maj.tt alminding». I den anledning blev forevist en rekke bygselsedler på engeslätter, bl. a. i Vangrøftdalen og Kjurudalen. Videre heter det i protokolla-

sjonen av tingsvidnet: «Dog siger samtlig almue som både ere brugere af disse stæder og har andre stæder i bygsel, at samme stæder er deres egen eiendom, og ei i almindingen beliggende, såsom de har formeent ved de sig tilvendte bygsel sedler, at de derved ville formeene andre brug der, som havde tiltaget sig at slå og høste deres eiendomme, og er de ei imod at udrede hvad skatter de deraf tilkommer at udrede». Med denne meningsytring fra almuens side under tingsvidnet kan sammenholdes en uttalelse fra 1740-årene av foged Jens Juel. I antegnelsene til regnskapet for 1747 hadde Rentekammeret pålagt ham å skaffe opplysning om bygslingene gjennom tingsvidner. I Elverum og Åmot blev tingsvidner holdt, men med negativt resultat. I Rendalen og Tynset blev denne gang ikke optatt noget tingsvidne fordi ting ikke blev holdt. I sin underretning til Rentekammeret gjorde foged Juel den almindelige bemerkning om bygslingene at «det er trolig at disputer om eiendele på visse tider har givet en del af almuen anledning til at adressere sig til fogden og udgivet et eller andet sted for kongens almindig, endskjønt uden grund for at få disse steder i rolig brug ved derpå erhvervende bygselsedler».

I regnskapet for 1756 inntektsførte foged Ruus ikke nogen avgift av bygslede engeslåtter. Han begrunnet dette med at han visstnok i sitt forrige regnskap hadde opført et beløp som «høskatt» av slåtter, men disse slåtter var «for den største del ikke at finde og forresten tvistige således, at brukerne holder samme for sin eiendom», hvilket fremgikk av det tingsvidne som var avholdt. Han kunde derfor ikke erholde eller tilsvare nogen del av denne høskatt medmindre han fikk de «rekvisita» som han hadde bedt om og som også var lovet ham ved Kammerkollegiets decisjon (dok. 49 s. 112—113). Av antegnelsene til regnskapet fremgår at fogden også hadde forespurt om ikke høiskatten skulde bortfalle efter en skrivelse fra Kammerkollegiet av 28. juni 1755 (dok. 45 nr. 36).

Når foged Ruus fant foranledning til å spørre om det ikke var meningen at engeslett-pengene helt skulde falle bort, er sammenhengen dermed følgende: I 1750-årene blev særlige foranstaltninger truffet til fremme av rydningsverket i Norge, se bl. a. forordning av 6. mai 1754, og i Østerdalen blev flere rydningsplasser utvist i Elverum og Åmot (dok. 49 s. 70 flg.). Av bøndene i disse bygder blev det bl. a. gjort gjeldende at de hadde bygselsedler av fogden på de steder som var utvist til rydningsplasser. I den anledning bragte Rentekammeret i forslag at avgiften av engeslåtter «herefter aldeles ophæves, og altså disse enge under de nye indrettende gårder, ligesom de dertil allerede er opmålte eller herefter opmåles, at forblive» (Tank, Særskilt skyldsetning av almenninger, s. 79). Forslaget blev bl. a. begrunnet med at bruken av slåtter var ulovlig (d. v. s. at bygslingen var ulovlig efter N. L. 3—12—4). Overensstemmende med dette forslag blev det ved kgl. resolusjon av 18. juni 1755 bestemt: «At som vi allernådigst har ophævet det udi almindingerne af endel bønder havende, men ikke ved loven tilladte og ikke heller under de forhen matrikulerede gårder egentlig henhørende brug af enge- eller høslåtter, ligesom og de deraf til vores cassa hidindtil svarede afgifter aldeles bortfalde, så forbliver disse enge under de nye indrettende gårde, ligesom de dertil allerede er eller herefter vorder opmålte» (dok. 49 s. 74). Denne resolusjon blev meddelt amtmanden ved den av foged Ruus påberopte skrivelse fra Rentekammeret av 28. juni 1755. Det heter her at «de brug af enge- eller høslåtter udi almindingerne, der ikke under de gamle matrikulerede gårde egentlig henhører, ved samme kongl. allernådigste befaling er bleven ophævet og derved tillige tilsidesat de bevillinger, som fogderne til en anden derpå kan have udgivet, hvorfor og afgiften deraf til den kongl. cassa, når samme steder til rydning antages, endog ophøre» (Tank, Særskilt skyldsetning, s. 93). Allerede den 21. juni 1755 hadde forøvrig Rentekammeret meddelt foged Ruus at da kongen ved nedsettelsen av rydningskommisjonen for Østerdalen «allerede aldeles har ophævet den udi almindingerne af endel bønder havende, men ikke ved loven tilladte eller under de forhen matrikulerede gårde egentlig henhørende brug af enge- og høslåtter og derhos allernådigst har bevilget, at såvel afgifterne for samme enge- eller høslåtter som måtte bortfalle, altså lade han vedkommende

fra næstkommende høstting derfor være ukrævet imod, at afgifterne for enge- og høslåtterne af regnskaberne udelades hvorimod engene og høslåtterne forbliver under de nye indrettede gårde» (dok. 49 s. 74—75).

I anledning av den begrunnelse foged Ruus hadde gitt for at ingen avgifter av bygslede slåtter var inntektsført i regnskapet for 1756, bemerket Rentekammeret i sine antegnelser (dok. 45 nr. 36) at det av de avholdte tingsvidner visstnok fremgikk «at en og anden brugere vil formeene sig ejendoms berettigede til deres bœxlede pladzser, andre sige sig derimod icke at kunde viide hvad enten de dem overladte brug ligge i almindingen eller icke». Imidlertid «har dog ingen af dem nægtet at betale høeskatten», og denne måtte derfor inndrives og tilsvares mot regress. Som svar på fogdens forespørsel om ikke høiskatten skulde falle bort uttalte Rentekammeret at visstnok gikk Kammerkollegiets skrivelse av 28. juni 1755 ut på at slåttene burde legges under andre nærliggende rydningsbruk som kunde innrettes til skattebol, og derefter ophøre, «men sålænge sligt ey skeer vil høeskatten deraf betales». Endelig sendte Rentekammeret avskrift av en designasjon over bygslede slåtter som foged Jens Juel i sin tid hadde innsendt, «til opplysning om stæderne og hvad der af et hvert stæd årl. betales». Til dette svarte foged Ruus at selv om det ikke uttrykkelig var anført i tingsvidnene at «vedkommende som tilegner sig de fåe bekiendte høeslåtter» unddrog sig fra å betale høiskatten, «å var dog dette det virkelige forhold, «thi deres tilegnelse til høeslåt stæderne kand ingen anden hensigt have end de formeener sig befriede for at betale denne høe skatt». Om foged Juels designasjon bemerket han at det nettop var denne som var «examineret» under tingsvidnene, og disse viste at de i designasjonen opførte slåtter «ikke ere bekiendte eller til, hvorfor jeg ikke veed hvem jeg kand kræve høeskatt af for slige». Han kunde derfor ikke få krevet inn disse penger hvis han ikke fikk det materiale han før hadde bedt om. Forøvrig bemerket fogden at han efter Kammerkollegiets skrivelser av 21. og 28. juni 1755 ikke hadde kunnet forstå annet enn at denne skatt skulde være ukrevet fra 1755 års høstting.

Like overfor dette svar fastholdt Rentekammeret at fogden fikk kreve inn høiskatten på grunnlag av opplysningene i foged Juels designasjon, hvad enten bøndene måtte «nekte eller tilstå samme». Med hensyn til den tidligere ordre om at høiskatten skulde være ukrevet, gjaldt denne bare i tilfelle av at stedene allerede var tatt i bruk til de nye rydningsmenn, hvilket også uttrykkelig var sagt i skrivelsen til amtmannen av 28. juni 1755.

Heller ikke i de følgende år av foged Ruus's embedstid — han fratrådte i 1761 — blev avgifter av bygslede slåtter ført til inntekt i fogedregnskapet. Beløpet blev hvert år decidert fogden til ansvar.

Mens de særlige engeslettenger — avgiftene av bygslede slåtter — overhodet ikke blev innkrevet efter 1755, blev derimot de engeslettenger som var opført under de enkelte gårder sammen med jordeboksrettighetene, fremdeles innbetalt og inntektsført i regnskapene. Disse engeslettenger falt ikke bort før i 1830-årene, hvorom nærmere nedenfor.

Om utstedelsen av bygselsedler er det på det rene at ingen bygselseddel på engeslåtter blev utstedt i Østerdalen efter 1754 — den siste kjente bygselseddel er utstedt av foged Jens Juel den 18. februar 1754 (dok. 45 nr. 37). I denne forbindelse skal nevnes at i de tilstøtende Trøndelagsbygder og i Gudbrandsdalen blev bygsel- eller bevillingssedler på engeslåtter utstedt helt inn i det 19de århundre, se for Trøndelagsbygdenes vedkommende eksempelvis bygselbrev utstedt av fogden i Orke- og Guldalen i 1809 og 1819 på slåtter i Kjurdalen nordenfor stiftslinjen (dok. 45 nr. 77 og 82), og om Gudbrandsdalen opplysningene hos G. P. Schult: Om de retslige vilkår for bruken av sæter og fjeldeng i statens almenninger (utgitt av Landbruksdepartementet 1920), særlig s. 45—46.

Foged Chr. Christensen, som var foged Ruus's eftermann i Østerdalen, innkrevet ingen avgifter av bygslede slåtter (jfr. med det følgende dok. 49 s. 114 flg.). I antegnelsene til fogedregnskapene blev saken utsatt til observasjon, mens fogden ikke, således som foged Ruus, blev pålagt å tilsvare noget beløp i denne anledning. Spørsmålet om hvordan det fra myndig-

hetenes side skulde forholdes med hensyn til engeslåtterne var imidlertid gjenstand for nærmere undersøkelser også i foged Christensens embedstid. I en skrivelse til Rentekammeret av 11. mai 1765 bad således fogden om underretning om «hvordan de forhen udi almenningerne bortbygslede engesletter herefter skal behandles, om de, som for tiden måtte have bygselseddel på sådanne steder, skal fremdeles blive udi besiddelse af samme, og om da den forhen svarede rekognition 2 sk. for hvert læs hø skal for eftertiden oppebæres». Foranledningen til denne henvendelse fra fogden sees dels å ha vært en skrivelse fra Rentekammeret av 1. desember 1764 — som gikk ut på at fogdene ikke måtte utstede bevillingssedler på engeslåtter i kongens almenning uten efter nærmere undersøkelse av stedene og efter Rentekammerets bestemmelse — og dels det av fogden påpekte forhold at «adskillige af de, der har deslige engeslåtter i brug, har forlangt deres bygselsedler fornyet». Fogden var for sitt vedkommende av den opfatning at det ved skyldsetning av disse steder burde avgjøres hvor stor avgift skulde svares.

Foged Christensens henvendelse gav anledning til at fogden i skrivelse fra Generalforsamtet av 2. august 1765 blev anmodet om sammen med skoginspektør Hummel å foreta en fullstendig undersøkelse av de i Tynset, Tolga og Kvikne «for en ringe afgift til engeslåtter under gårde bortbygslede strækninger i de kongelige almenninger». En slik undersøkelse foretok skoginspektør Hummel sommeren 1767, og resultatet av undersøkelsen foreligger i en fortegnelse, datert 5. august 1767, over «alle de bøgslede engesletter som findes i Tøndset, Tolgen og Qvechne præstegielder» (dok. 34 i 10de felt). I denne fortegnelse, som omfattet 77 bygslinger, var det ved de enkelte slåtter bl. a. anført når og av hvem slåtten sist var bygset, og hvem nu var bruker. Fortegnelsen blev av Generalforsamtet oversendt til Rentekammeret med den bemerkning «at det var høist angelegent at fogderne i fremtiden holdt uforandret rigtighed over disse steder og Kongens høie interesse, thi så haves altid beviser for at strækningerne, hvorudi samme var bygslede, var Hans Majestæts almenning, til hvilken ende det kunde synes fornødent, at de nærværende brugere fornyede bygselen, som siden 1753 var forfalden» (dok. 49 s. 120).

Foged Christensen sendte den 5. september 1767 en på grunnlag av Hummels oppgave utarbeidet fortegnelse over bygslede engeslåtter (dok. 45 nr. 42). I denne fortegnelse hadde fogden bl. a. opført hvad engeslåtteeavgiften efter hans mening kunde opføres med for eftertiden, og i den forestilling hvormed han sendte oppgaven (dok. 45 nr. 43) forespurte han bl. a. «om ikke de af stæderne som allerede i 20 år siden sidste bøgsling ere brugte, skal igjen ved nye bøgssel sedlers udstædelse fornyes». Den 4. mars 1769 sendte fogden en tilleggsforteegnelse over bygslede slåtter og uttalte i forbindelse dermed at almuen ønsket «at måtte nyde nye bøgssel sedler med det aller første» (dok. 45 nr. 44). Under den korrespondanse som senere fulgte blev det fra Rentekammerets side uttalt at fogden ikke måtte utstede nogen bevilling på slåtter uten hvor disse med tiden kunde bli et gårdsbruk, mens foged Christensen fremholdt at disse steder ikke kunde opryddes til akerland, at brukerne burde få beholde slåtterne mot betaling av høiskatt, og at nye bygselsedler nu burde utstedes da det ved de siste bygslinger var pålagt de bygslede å erhverve ny bygsel efter 20 år og denne tid nu var utløpet (dok. 49 s. 122—123).

Foged Christensens forslag om utstedelse av nye bygselsedler — et forslag som også amtmannen sluttet sig til — ledet ikke til nogen forføining i denne retning, og da den østerdalske almenningskommisjon var nedsatt i 1778, sendte Rentekammeret saken om slåttebygslingene til almenningskommisjonen ved skrivelse av 11. september 1779 (dok. 49 s. 128, jfr. E. dok. 129 i 10de felt). I denne skrivelse redegjorde Rentekammeret for sakens historie og omtalte forslaget om at brukerne burde forsynes med bygselbrever. «Men» — heter det tilslutt i skrivelsen — «da ikke er afgjort hvorvidt de i disse fogderier angivne almindinger tilhøre hans Kongl. Majt. eller vedkomme almuen, så have vi ikke villet undlade at tilmelde commissariene denne sag med sine omstændigheder til fornøden oplysning og videre iagttagelse ved commissionen». I 1785 sendte almenningskommisjonens formann,

justisråd Lange, en skrivelse til Rentekammeret med forespørsel bl. a. om grunnen til at bygslingene var ophørt «siden året 1753». Til dette svarte Rentekammeret at «årsagen hvorfor med bortbøxlingen er ophørt med året 1753 er for at bortbøxlingen icke skulde være det i året 1754 begyndte rydningsvæsen til hinder (dok. 45 nr. 57).

Med denne korrespondanse slutter bygslingenes og de «særlige engesletpengers» historie. Efter de oplysninger som foreligger må man gå ut fra at det i Østerdalen ikke i nogen form senere har vært reist spørsmål om å utstede bygselsedler på engeslåtter eller om å innkreve engeslåtteavgift for bruken av de slåtter som i sin tid hadde vært gjenstand for bygsling.

Det er tidligere nevnt at mens innkrevingen av de «særlige» engesletpenger ophørte fra 1755, var dette ikke tilfellet med de engesletpenger som var opført under de enkelte gårder sammen med jordeboksrettighetene. Disse engesletpenger blev opkrevet like til 1830-årene ikke bare i Tynset, Tolga og Kvikne, men også i de øvrige Østerdalsbygder. De utgjorde i 1836 i alt 8 spd. 115 sk. (jfr. med det følgende dok. 44 s. 11—12). På grunn av bestemmelsene i skattekunngjørelse av 14. februar 1837 utgikk de av regnskapet i 1837. Sammenhengen hermed er den at efter skattekunngjørelsens litr. g post 1 skulde endel eldre skatter og avgifter for eftertiden falle bort, deriblandt «engslette- fjeldslette- og høslettepenge eller skat», «kværneskat» og «skovskat». Bestemmelsen gikk videre ut på at hvis det blandt de forskjellige slåtter som efter kunngjørelsen skulde falle bort, var innblandet «avgifter for bruken af staten tilhørende eiendomme eller herligheder», skulde det påses at disse avgifter, «som fremdeles vedblive», blev holdt avsondret fra skattene. Overensstemmende hermed blev det i antegnelsene til Østerdalens fogedregnskap for 1836 krevet at det nøie skulde undersøkes om det blandt de i regnskapet hittil opførte utredsler engesletpenger, kverneskatt og skovskatt var blitt innblandet avgifter bl. a. for bruken av staten tilhørende engesletter. Hertil svarte fogden at «uagtet jeg har anstillet al mulig nøiagtig undersøgelse, har jeg ikke kunnet erfare, at der under de anførte skatter, sc. engeslettepenge, kværneskat og skovskat er indbefattet avgifter for bruken af staten tilhørende eiendomme Følgelig vil der af disse skatter intet blive at beregne til indtægt». Revisjonsdepartementets decisjon gikk ut på at de omhandlede avgifter for fremtiden ikke skulde opkreves.

VIII. Vingelens fjelltrakter.

1. Almindelige oplysninger.

De strøk innenfor Vingelen sogns grenser — slik som disse grenser er avlagt på de foreliggende karter — som omfattes av statens almenningspåstand er i retning fra vest mot øst Magnilsjøtrakten, Gjera—Busjøtrakten, Nordre Londalen og Orvildalen med omgivelser, deriblandt Bratthøpartiet, og en del av Langsfjellet, jfr. avsnitt IV om de av statens advokat antydede grenser for en statsalmenning i 9de felt.

Som det vil fremgå av opplysningene i det følgende, har bruksutøvelsen i disse trakter i det store og hele fordelt sig slik mellom de to hovedgrender i Vingelen, Rødsgrenden og Vingelsgrenden, at opsitterne i Rødsgrenden fra gammel tid har utøvet den dominerende rådighet i Londalen (d. v. s. Nordre Londalen) og traktene øst for Londalen, mens strekningene vest for Londalen har vært brukt fra Vingelsgrenden — jfr. i denne sammenheng også opplysningene i avsnitt V,2 om deling av skogen mellom Rødsgrenden og Vingelsgrenden.

Om kommisjonens befaringer i Vingelens fjelltrakter henvises til T.R. II s. 26—27 og T.R. II i 8de felt s. 43—44. Den 30. juni 1918 kom kommisjonen fra Sättåhaugen i Vangrøftdalen og gikk fra Tverfjelldalen op på Bratthøas høieste topp. Derfra gikk man sydover gjennom Bratthødalen forbi Bratthøvollseter til Storøivollseter. Herfra gikk kommisjonen den 1. juli op på Eventjønnehø, derfra over Ravalsletfjellet til Nordre Gjersjøhøgda (rektangel-

kartets Rundhøgda 1239 m.) og derfra til Magnilseteren. Den 3. juli samme år gikk kommisjonen fra Magnilseteren over Setertangen ned til Kvikne. I befaringsbeskrivelsen heter det at det terreng man hadde befart den 30. juni og 1. juli var ganske likt det som var beskrevet under de foregående dagers befaring i feltet. Dog var det i de strøk som nu var befart, mere gresslendt og noget bedre beite helt op på åsryggene enn tidligere beskrevet. Beskrivelsen av de foregående dagers befaring — i Kjurudals- og Vangrøftdalstraktene — går i det vesentlige ut på at det overalt i dalene og skråningene op fra dalene var bjerkeskog og utmerkede beiter, med setrer og engesletter i dalene. I de høiere liggende strøk var beitet sparsommere, og enkelte av de høieste partier kunde nærmest beskrives som moseflyer uten nevneverdig beite (T.R. II s. 22—27 og avsnitt X,1 nedenfor). — Under arbeidet med påkjennelsen av feltet er det foretatt interne befaringer i Vingelens fjelltrakter i 1931 og 1933. Den 11. juli 1931 gikk kommisjonens daværende formann og nestformann fra Sattåhaugen i Vangrøftdalen over Bratthøa og Sletthøa til Storøivollen. Herfra gikk de neste dag over Orviltangen og Orvildalen, sønnenom Nilsjorabben og over de sydlige utløpere av Stor-Hogna ned til Tolga. Fra Tolga reiste de den 14. juli til Trøan i Vingelen og gikk derfra gjennom Gjeldalen og setergrenden Svartåsen, sønnenom Store Gjersjøen og over Gjersjøhøgda til Magnilseteren. Herfra gikk de neste dag over Setertangen ned til Kvikne. Den 21. juli 1933 gikk kommisjonen fra Skarvdalen i Vangrøftdalen over Dalfjell til Storøivollen, derfra neste dag vestover nordenom Store Gjersjøen, op på Gjersjøhøgda og sønnenom Store Gjersjøen gjennom Svartåsen og Gjeldalen til Vingelen.

I det følgende skal bli gjort rede for det fremlagte opplysningsstoff om fjelltraktene i Vingelen for såvidt det antas å være av interesse ved den foreliggende avgjørelse. Langsfjelltrakten, som ligger i grensestrøket mellom Vingelen, Tolga og Os, vil av praktiske grunner bli behandlet i et særskilt hovedavsnitt IX.

Den største del av det dokumentstoff som er fremlagt vil bli omtalt i de følgende avsnitt (2—5) hvor opplysningene om de enkelte trakter er gjennomgått. Endel opplysninger fra det foreliggende dokumentmateriale skal imidlertid nevnes allerede her.

I 1765 foretok skoginspektør Hummel en fredlysning av den «sameieskov med odelsbønder» som tillå de benefiserte gårder i Vingelen. Grensene for denne «sameieskov» blev i fredlysningsdokumentet beskrevet således: «fra qvernbeck-Krogen Sør efter til åttløven (Oddlaugen?) og derfra langs Vejen inden for Åss Engene til Storbecken, så opad langs storbecken til Wahr Kiønet, derfra til Lunsjøe becken, Svart Becken, gier Krogen og Busjøewolden, og vidre til Søndre Magnilsjøåssen (Magnilsjøosen), så over til Even Kiønet og Bratt høa, og derfra tilbage til Wingels gården og hen til først benæfnte qvernbeck igjen» (dok. 45 nr. 41). Om den nærmere sammenheng med denne fredlysning, som blev tinglyst den 11. desember 1765, se avsnitt V,2 foran.

Den 10. juli 1855 blev av sorenskriveren i Nordre Østerdalen med meddomsmenn avsagt dom i en sak som John Johnsen Trøan og Rasmus Johnsen Storhaug hadde anlagt mot Ole Iversen Åshaugen. Saken gjaldt innstevntes rett til å setre i Svartåsen (i Londalen) med den besetning han hadde på gården Åshaugen i Åsgrenden. Innstevnte var eier av en seter i Svartåsen som tidligere hadde hørt under et bruk i Tollefshagen i Vingelsgrenden, og saksøkerne gjorde gjeldende at innstevnte bare hadde rett til å havne i Svartåsen med en så stor besetning som kunde vinterfodes på denne gård. Innstevnte hevdet på sin side at alle havneganger i Vingelens anneks og således også i Svartåsen var felles for hele bygden, idet han i så henseende henviste til en kontrakt av 29. januar 1839, tinglyst 13. september s. å. (denne kontrakt er ikke dokumentert). Retten fant at innstevntes påstand ikke hadde nogen støtte i kontrakten av 1839. Av denne kontrakt, som inneholdt bestemmelser om hvad der skulde iakttas for å forhindre salg og pantsettelse av skog og markeslätter til fremmede, fremgikk visstnok at havneganger i Vingelen lå i sameie, men ikke at samtlige havneganger lå i ett fellesskap. For Svartåsens vedkommende fant retten det bevist at det bortsett fra en enkelt gård i Rødsgrenden bare var Vingelsgrenden som i en lang årrekke hadde havnet i denne

trakt, mens Åsgrenden hadde sin havnegang i Bjørkvilåsen og Lonsjølien. Retten antok at det måtte «følge av sakens natur og den i lovens 3 — 12 — 3 uttalte grunnsetning om seterdrift i almenning», og at det også fant støtte i høiesterettsdom i Rettst. for 1838 s. 232, at innstevnte ikke var berettiget til å havne med flere kreaturer i den felles havnegang i Svartåsen enn det kunde vinterfødtes på Tollefshagen, «da det er under denne eiendom og ikke under hans gård Åshaugen, hans havnerett i Svartåsen henhører». Overensstemmende hermed blev dom avsagt, idet spørsmålet om hvor stor besetning kunde vinterfødtes på Tollefshagen, blev henvist til skjønn (dok. 46 nr. 153). Under den skjønnsforretning som blev påstevnt i henhold til dommen blev saken forlikt mellem partene. Forliket gikk ut på at Ole Iversen Åshaugen for fremtiden skulde være berettiget til å havne i Svartåsen med 20 stykker storfe, 40 stykker småfe og 3 hester (dok. 46 nr. 154).

I dommen av 1855 er som ovenfor nevnt omtalt en kontrakt av 29. januar 1839 som gikk ut på å forhindre salg av skog og markeslåtter til utenbygdsboende. Da en gårdbruker i Vingelen, Jørgen E. Sæter, i tiden omkring 1880 hadde solgt sin seter i Lonsjølien til en utenbygdsboende, fattet Tolga herredsstyre den 4. juni 1880 (?) beslutning om at kontrakten av 1839 skulde kreves respektert. Beslutningen gikk ut på at Jørgen Sæter skulde trekkes til ansvar for å ha overtrådt kontrakten, om nødvendig gjennom søksmål (dok. 63). Hvordan denne sak senere utviklet sig, er ikke oplyst. Setertrakten Lonsjølien ligger vest for Nonsvola og omfattes ikke av statens almenningspåstand.

I 1880-årene anla endel opsittere i Vingelen på Vingelsbøndenes vegne sak mot en fjellfinn, Jon Thomassen, som i flere år hadde havnet med rein i Vingelens fjelltrakter. Ved dommen, som blev avsagt i 1888 av sorenskriveren i Nordre Østerdalen med meddomsmenn (av dommen er sorenskriverens votum av 18. august 1888 dokumentert), blev Jon Thomassen kjent uberettiget til å la sine rein havne i de innen Vingelen sogn liggende fjell og havnestrekninger. Under saken hadde Jon Thomassen bl. a. gjort gjeldende at disse fjellstrekninger overhodet ikke kunde være undergitt privat eiendomsrett. I anledning herav henviser sorenskriveren i sitt votum til at det under åstedsbefaringen var oplyst av lagrettet at fjellstrekningene i Vingelen ansees som sameie mellem gårdbrukerne, likesom han — også under henvisning til lagrettets uttalelser — bemerker at disse fjell ikke kan «henregnes til hvad man i almindelig forstand kaller høifjell, da de dertil er for små og dessuten adskilt ved mellemliggende dalslukter (dalsluk) der eies og benyttes av private folk, dels til slått og dels til havnegang; disse må da passerer for å nå hen til fjellet». Det fremgår av det som er dokumentert, at retten under behandlingen av saken hadde foretatt befarung av fjelltraktene like til høieste Bratthøa i nord og til Gjersjøene i vest (dok. 46 nr. 198).

Om de skogdelinger som er foretatt i Vingelen i 1790-årene og i det 19de århundre vises til avsnitt V,2.

Av de forklaringer som er avgitt under vidneførselen for kommisjonen hitsettes:

20. vidne Arne Andersen Prestegard, tillike avhørt som 38. vidne (T. R. III s. 37 og utrykt rettsbok), 77 år gammel føderådsmann i 1924, forklarer at han var gårdbruker på Prestegard fra 1884 til 1916. Hans bestefar kjøpte gården av det benefiserte gods i 1826. Til gården hørte slåtter bl. a. ved Gjera og Gjersetere og på Veslevangen i strøket mellem Langseteren og slåttene ved Gjera. Sommeren 1905 leide vidnet bort sine slåtter i Gjersetere til opsittere i Fådalen i Tynset. Hans far hadde også leid bort markeslåtter, ett år til en mann i Tolga og antagelig 4—5 år til en mann fra Tyldalen i Tynset. Seter med havnegang, skog og slått og særskilte slåtter har ofte byttet eier ved kjøp og salg mellem innenbygds folk og er også i en del tilfelle blitt solgt utenbygds. Vidnet nevner forskjellige eksempler på dette og opplyser at hans far i sin tid byttet til sig nogen slåtter mellem Gjeraslåttene og Veslevangslåttene av en mann på Persvingelen som til vederlag fikk slåtter i Fjellroa under Svartåsen. Om dette bytte var det ikke satt op noget dokument. Slåttene i Fjellroa og Prestegards øvrige slåtter og setrene hadde hørt til gården like fra kjøpet i 1826. Vidnet og hans forfedre har oppfattet dem som sin private eiendom. Ingen av setrene eller slåttene er særskilt skyldsatt.